

Hoe begrijpen en lezen beginnende literatuurlezers poëzie in vergelijking met proza? Over hun tekstbegrip, leesaanpak en leeservaringen

1. Inleiding

We weten weinig over de manier waarop jongeren in een onderwijscontext poëzie lezen en begrijpen (Burke, Fialho & Zyngier 2016: 2-3; Peskin 2007: 3; Peskin 2010: 78; Zaprunder 2017). We weten en ervaren wel dat er (ook) onder beginnende literatuurlezers vaak weerstand is tegen het genre, omdat de opvatting of ervaring is dat gedichten moeilijk en onbegrijpelijk zijn (Demets & Lauwers 2016; De Pourcq 2005: 1; Peskin 2011: 42-43, Terryn 2014: 168). De vragen kunnen gesteld worden in hoeverre een beginnende literaire lezer een gedicht zou moeten kunnen begrijpen en in hoeverre dat ander leesgedrag vergt in vergelijking met het lezen van bijvoorbeeld een krantenartikel.

In de havo/vwo-bovenbouw en in de derde graad aso blijkt het huidige poëzieonderwijs vooral gericht te zijn op het leren toepassen van poëzietechnische aspecten ('gedichtenanalyse', 'dichtvormen') en literair-historische kenmerken op gedichten (eindtermen Nederlands van de derde graad aso 2012; Oberon 2016: 6 en 10). Tegelijkertijd wordt een motiverende en effectieve poëziedidactiek bepleit, waarin de aandacht wordt verlegd van de tekst naar de lezer en van de vorm naar de inhoud (Demets & Lauwers 2016: 160; De Pourcq 2005: 1; Meesterschapsteams Nederlands 2014: 1; Oberon 2016: 12).

2. Opbrengsten uit onderzoek naar het lezen van literaire teksten

Onderzoek naar het literaire lezen in de onderwijspraktijk is beperkt en voornamelijk gericht op het lezen van korte verhalen (Burke, Fialho & Zyngier 2016; Hakemulder 2011; Janssen e.a. 2012). Kennis over de interactie tussen individuele beginnende poëzielezers en gedichten is zeer beperkt (Hanauer 2001: 109; Peskin 2007: 22; Peskin 2011: 49). Deze kennis is wenselijk, omdat deze ons kan informeren over een poëziedidactiek die leerlingen in de havo/vwo-bovenbouw en in de derde graad aso kan leren

relateren aan de inhoud van gedichten, waardoor hun poëziebegrip vergroot. Dat is ook wenselijk, omdat het lezen en begrijpen van poëzie, naast een cognitieve, ook een (sterk) affectieve component kent (Eva-Wood 2008; Peskin 2011: 43).

Tekstbegrip is een complex proces, *requiring the involvement of many different components, relying upon many different kinds of information, and yielding complex mental representations* (Kintsch & Rawson 2011: 225). De lezer probeert tijdens het leesproces, op verschillende niveaus, een mentale representatie te maken van wat hij leest. Kintsch onderscheidt in het leesproces drie niveaus: de ‘*surface-based representation*’, de ‘*text-based representation*’ en de ‘*situation model representation*’. De oppervlakkige mentale representatie staat voor de letterlijke woorden en frases die in de tekst worden genoemd. De representatie op het tekstuele niveau bevat de betekenis van de woorden, de frases, de zinnen en hun onderlinge relaties, zoals deze expliciet in de tekst staan. Een situatiemodel is een geïntegreerd, coherent beeld van de betekenis van een tekst, waaraan de lezer zijn eerder verworven kennis verbindt, afhankelijk van de doelstellingen die hij heeft met het lezen van de tekst (Kintsch & Rawson 2005: 210-211). Situatiemodellen worden daarom geassocieerd met ‘diep lezen’ (Kintsch & Rawson 2005: 211; Zwaan & Radvansky 1998).

Literaire teksten onderscheiden zich van zakelijke teksten doordat ze open en meerduidig zijn, wat betekent dat veel onverteld blijft en dat ze meerdere betekenislagen hebben (Janssen, Broekkamp & Smallegange 2006: 7). Deze eigenschappen gelden voor gedichten nog meer dan voor literaire, verhalende teksten, wat de aanname rechtvaardigt dat het begrijpen van gedichten een nog complexer proces is.

3. Verkennende studie naar verschillen in tekstbegrip en leesgedrag voor poëzie en proza

In een gecontroleerde klassensetting hebben eerstejaars voltijdstudenten aan de bachelorlerarenopleiding Nederlands acht korte, redelijk complexe (Expertgroep Doorlopende Leerlijnen Taal en Rekenen 2008: 21-23) verhalende prozateksten en gedichten gelezen, waarover ze enkele begripsvragen moesten beantwoorden. De teksten waren geanonimiseerd en informatie over het genre was niet gegeven. Op grond van de geanalyseerde testcores, zijn een ‘sterke’, een ‘gemiddelde’ en een ‘zwakke’ lezer bevraagd over ‘leesaanpak’, ‘leeservaringen’ en ‘leesbegrip’.

Uit de testresultaten bleek overtuigend dat de studenten de prozateksten (actuele krantenartikelen en zeer korte verhalen) beter begrepen dan de gedichten. Interviewdata van een sterke, een gemiddelde en een minder sterke lezer lieten bovendien zien dat poëzie, na een eerste lezing, een sterk vervreemdend effect had, waardoor de studenten werden gestimuleerd om de gedichten vaker te lezen dan de prozateksten. Dat leid-

de echter niet per se tot een dieper of beter begrip van de tekst: deze studenten konden zich moeilijk voorstellen wat de situatie in de gedichten zou kunnen zijn en hoe zij de gedichten zouden kunnen begrijpen. Verder bleek dat deze studenten voor zowel verhalende teksten als voor de gedichten een vergelijkbare leesaanpak hadden. Een sterke lezer liet echter zien hoe zij van een redelijk complex gedicht, ‘Mijn grootvader kon...’, een coherente betekenis kon modelleren, waarbij zij gebruikmaakte van eigen associaties. Deze voorstelling van zaken zou in een poëzietoets ‘fout’ worden gerekend, terwijl dit wel is wat beginnende poëzielezers doen: een situatiemodel maken op grond van de ‘informatie’ uit de tekst, aangevuld met eigen kennis, ervaringen en associaties.

Tot nu toe werd het situatiemodel vooral onderzocht in relatie tot het lezen van incomplete, zakelijke en/of narratieve teksten. Met ons onderzoek hopen we nieuwe kennis te kunnen genereren over de manier waarop beginnende literaire lezers authentieke poëzie lezen en begrijpen en in hoeverre hun lezen van poëzie leidt tot het modelleren van meerdere situatiemodellen, gezien de sterke ambiguïteit van deze teksten. In relatie hiermee onderzoeken we hoe en waar begrip en eventuele belemmeringen ontstaan tijdens het lezen van gedichten.

In een vervolgstudie onder leerlingen in de havo/vwo-bovenbouw onderzoeken we hun leesgedrag en het effect ervan op het begrip van een gelezen tekst, d.i. een gedicht of verhalende prozatekst.

In deze interactieve presentatie willen we kort de opbrengsten van deze studie met u delen, kleine didactische interventies uittesten en ten slotte kort uw mening en ervaringen inventariseren.

Referenties

- Breukink, C., H. van den Bergh & T. Janssen (in voorbereiding). “Praise of error: Differences in the way freshmen comprehend narrative prose and poetry”.
- Burke, M., O. Fialho & S. Zyngier (eds.) (2016). *Scientific approaches to literature in learning environments*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Demets, P. & H. Lauwers (2016). “‘Leven in een huis als in een lichaam’. Thuiskomen in gedichten. Suggesties voor poëzielessen in de derde graad”. In: A. Mottart & S. Vanhooren (red.). *Dertigste Conferentie Onderwijs Nederlands*. Gent: Nevelland Graphics, p. 159-164.
- Eva-Wood, A. (2008). “Does feeling come first? how poetry can help readers broaden their understanding of metacognition”. In: *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, 51 (7), p. 564-576.
- Expertgroep Doorlopende Leerlijnen Taal en Rekenen (2008). *Over de drempels met*

taal en rekenen: hoofdrapport. Enschede: SLO.

- Janssen, T., M. Braaksma, G. Rijlaarsdam & H. van den Bergh (2012). Flexibility in reading literature: Differences between good and poor adolescent readers. *Scientific Study of Literature*, 2 (1), p. 83-107.
- Janssen, T., H. Broekkamp & E. Smallegange (2006). *De relatie tussen literatuur lezen en creatief schrijven: Een onderzoek*. Amsterdam: Stichting lezen.
- Kintsch, W. & K.A. Rawson (2005). 'Comprehension'. In: M.J. Snowling & C. Hulme (eds.). *The science of reading: A handbook*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd, p. 209-226.
- Meesterschapsteams Nederlands (2016). 'Manifest Nederlands op School'. Online raadpleegbaar op: <https://vakdidactiekgw.nl/wpcontent/uploads/2016/01/Manifest-Nederlands-op-School.pdf>.
- Nicolaas, M. & S. Vanhooren (2008). *Het literatuuronderwijs in Nederland en Vlaanderen: een stand van zaken*. Den Haag: Nederlandse Taalunie.
- Oberon (2016). *Lees- en literatuuronderwijs in havo/vwo*. Amsterdam: Stichting Lezen.
- Peskin, J. (2010). "The development of poetic literacy during the school years". In: *Discourse Processes*, 47 (2), p. 77-103.
- Peskin, J. (2007). "The genre of poetry: Secondary school students' conventional expectations and interpretive operations". In: *English in Education*, 41 (3), p. 20-36.
- Peskin, J. (2011). 'The social and educational benefits of the scientific study of literature: From picture books to poetry'. In: F. Hakemulder (red.). *De stralende lezer: Wetenschappelijk onderzoek naar de invloed van het lezen*, p. 25-53. Delft: Eburon. Stichting Lezen Reeks 17.
- Pourcq, M. De (2005). 'Poëzie en onderwijs: Woord vooraf'. In: *Dossier Poëzie en Onderwijs. Canon*. Brussel: Cultuurcel Departement Onderwijs. Online raadpleegbaar op: <https://www.bruuttaal.nl/files/dossier20onderwijs-poezie1.pdf>.
- Terryn, D. (2014). "Pleidooi voor (poëzie)onderwijs. Poëzie is overal...of nergens". In: A. Mottart & S.Vanhooren (red.). *Achtentwintigste conferentie Het Schoolvak Nederlands*. Gent: Academia Press, p. 168-171.
- Zapruder, M. (2017). "Understanding poetry is more straightforward than you think". In: *New York Times Book Review* (10 July 2017). Online raadpleegbaar op: <https://www.nytimes.com/2017/07/10/books/review/understanding-poetry-is-more-straightforward- than-you-think.html?mcubz=0>.